

BRICS and Russia's Role in Deepening the Gap between Iran and the West

Majid Ostovar¹

Zahra Maleki Aderani²

Abstract

The establishment of the BRICS group in 2009 in Russia, and its subsequent expansion with the accession of South Africa, reflects the efforts of emerging powers to create an alternative to the financial and political institutions derived from the Bretton Woods system. By leveraging their economic, demographic, and geopolitical capacities, the members of this organization seek to weaken the structural monopoly of Western institutions over the international financial system and to establish independent mechanisms in monetary, banking, and development domains. From this perspective, BRICS can be considered a prominent example of institutional resistance by emerging powers against the dominant liberal order and an endeavor toward a gradual transition to a multipolar world system. The Islamic Republic of Iran was officially recognized as a BRICS member in January 2024. Its distancing from the West prompted Iran to pursue preferential trade agreements and economic convergence with regional countries. However, previously, the Eurasian triangle of BRICS—namely Russia, India, and China—was a key factor in preventing Iran's membership in this international organization. By keeping Iran outside BRICS, these countries sought to maintain secure conditions in political and economic arenas, as the sanctions imposed on Iran had previously hindered its ability to implement its policies effectively. The central research question of this study is: What potential benefits does Iran's membership in BRICS provide for Russia, and how has Iran's distancing from the West advantaged the Eurasian triangle, particularly Russia? The research hypothesis posits that Iran's membership in BRICS primarily increases its distance from Western markets, which constitutes significant economic and geopolitical benefits for Russia. This article aims to examine Russia's objectives regarding Iran's BRICS membership through the lens of Offensive Realism, employing an analytical-descriptive research methodology.

Keywords: Iran, BRICS, West, Sanctions, Russia.

1. Department of Political Science, Ra.C., Islamic Azad University, Rasht, Iran (Corresponding Author).

ostovar@iau.ac.ir

2. Ph.D. Student in Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran.

zahra.maleki.ade@ut.ac.ir

Extended Abstract

1. Introduction

The formation of BRICS in 2009, with South Africa joining later, reflects the efforts of emerging powers to create an alternative to the Bretton Woods-based financial and political order. By leveraging their economic, demographic, and geopolitical strengths, BRICS members aim to reduce the dominance of Western institutions over the global financial system and establish independent mechanisms in monetary, banking, and development spheres. The U.S. withdrawal from the Iran nuclear deal in 2018 marked a turning point for Iran's engagement with the international community, intensifying economic isolation and prompting the exit of foreign investors. In response, Iran has sought to diversify its international partnerships and strengthen multilateral cooperation with non-Western powers. Its participation in the Shanghai Cooperation Organization and pursuit of BRICS membership are viewed as strategic moves to mitigate vulnerabilities arising from Western hegemony and unilateral sanctions. This study addresses the question: What potential benefits does Iran's BRICS membership bring to Russia, and how does distancing from the West advantage the Eurasian core of the institution, particularly Russia? The hypothesis is that Iran's involvement in BRICS primarily increases its distance from Western markets, which in turn strengthens Russia's position against the liberal Western order.

2. Theoretical Framework

Realism, as one of the most prominent approaches in international relations, consistently seeks to explain the nature of global politics based on power, survival, and the logic of anarchy. Among the branches of realism, Offensive Realism, most closely associated with the works of John Mearsheimer, posits that states, in an anarchic international environment, strive not only for survival but also to maximize their relative power. Offensive realism provides an analytical framework that illustrates how BRICS has become a stage for great power competition and how Russia has been able to leverage the circumstances of Iran's sanctions and isolation to enhance its own relative power. Within this framework, Iran's membership in BRICS is understood not as a sign of equal cooperation, but rather as part of Russia's offensive strategy against the West.

3. Methodology

The present study, from a methodological perspective, falls within the category of descriptive-analytical research. The main objective of this approach is to first identify and describe the phenomena and concepts related to the research topic based on reliable sources, and then to explain their dimensions and interrelations through logical and analytical reasoning. In terms of data nature, this study is considered qualitative. In this process, the researcher employs qualitative content analysis and interpretative techniques to address the research questions.

Regarding its purpose, the present study is classified as applied–developmental research, as it aims not only to deepen theoretical knowledge but also to provide a clearer understanding of Russia’s objectives regarding Iran’s membership in BRICS.

4. Discussion

The findings indicate that Russia strategically leverages BRICS to counter Western influence and dominance in the global order. Following its invasion of Ukraine and the imposition of extensive Western sanctions, Moscow has increasingly relied on BRICS to diversify its economic and trade relations and to alleviate external pressures. A key initiative has been promoting the use of local currencies in trade among BRICS members, reducing reliance on the U.S. dollar and strengthening alliances among anti-Western states. In addition, Russia, alongside China, actively supports the expansion of BRICS membership to countries such as Iran, Saudi Arabia, and the United Arab Emirates, aiming to consolidate a bloc of states opposing Western dominance. This expansion not only enhances the economic power of BRICS but also increases Russia’s political weight in the international system. The 2024 BRICS summit, chaired by Russia, underscored Moscow’s intention to develop BRICS into a bloc with greater geopolitical and economic capacity. Within the framework of Offensive Realism, these developments suggest that Russia is not merely seeking survival; rather, it is pursuing regional hegemony and aiming to play a decisive role in shaping a multipolar global order. Iran’s membership in BRICS, therefore, presents Russia with a dual opportunity: mitigating Western sanctions’ impact while strengthening an anti-U.S. hegemony bloc.

5. Conclusion and Suggestions

Iran’s membership in BRICS and its focus on developing economic relations with emerging countries has been pursued primarily as a strategy to counter Western sanctions, enabling Iran to expand trade within non-Western economic blocs and alleviate the economic pressures imposed by sanctions. In fact, the main motivation for Iran’s participation in BRICS is to broaden its trading markets, which have been restricted at various points due to sanctions. However, Offensive Realism emphasizes that international actors are always seeking to enhance their power and neutralize potential threats. In this context, Russia, as one of the dominant powers within BRICS, continuously acts to consolidate its regional influence while limiting Iran’s independent capacities. Simultaneously, Russia aims to strengthen its hegemony over the Eastern bloc. By leveraging Iran’s membership in BRICS, Russia seeks to tether Iran more firmly to the Eastern axis, thereby restricting Iran’s ability to rebuild economic and diplomatic relations with European countries. From the perspective of Offensive Realism, such behavior is predictable, as great powers strive to expand their influence and safeguard their interests, preventing smaller actors from independently increasing their power. Consequently, Iran’s cooperation with Russia and China may yield short-term benefits, such as expanded trade and increased Eastern investment, but it

simultaneously increases the risk of strategic dependence on more powerful states and limits Iran's strategic flexibility in engaging with the West. Iran's closeness to Russia also carries geopolitical implications. Bilateral interactions, particularly regarding regional issues like the Ukraine crisis and broader regional competitions, may position Iran in a situation that indirectly conflicts with the West. According to Offensive Realism, international relations remain a domain of power competition and national security, requiring states to continuously pursue strategies that secure their interests and safety against more powerful actors. Therefore, Iran's economic and diplomatic development within BRICS and through relations with Russia and China, if pursued without balance and careful consideration of the West, may jeopardize its long-term national interests. A smart combination of regional policies, engaging the East via BRICS while maintaining communication channels with the West, can place Iran in a stronger position. Such a strategy, in line with the logic of Offensive Realism, allows Iran to increase its relative power, retain flexibility and responsiveness to external threats, and manage the economic and diplomatic pressures arising from shifts in other powers' policies. Ultimately, achieving sustainable economic growth and security requires Iran to adopt a policy based on balance of power and the enhancement of its relative capabilities.

بریکس و نقش روسیه در تشدید فاصله ایران و غرب

مجید استوار^۱

زهره ملکی آدرانی^۲

چکیده

تأسیس گروه بریکس در سال ۲۰۰۹ در روسیه و گسترش آن با پیوستن آفریقای جنوبی، نمایانگر تلاش قدرت‌های نوظهور برای ایجاد آلترناتیوی در برابر نهادهای مالی و سیاسی برآمده از نظم برتن‌وودز است. اعضای این نهاد با بهره‌گیری از ظرفیت‌های اقتصادی، جمعیتی و ژئوپلیتیکی خود، در صدد تضعیف انحصار ساختاری نهادهای غربی بر نظام مالی بین‌المللی و ایجاد سازوکارهای مستقل در حوزه‌های پولی، بانکی و توسعه‌ای هستند. از این منظر، بریکس را می‌توان مصداق بارز مقاومت نهادی قدرت‌های نوظهور در برابر نظم لیبرال مسلط و تلاشی در راستای گذار تدریجی به یک نظام چندقطبی دانست. جمهوری اسلامی ایران از دی‌ماه سال ۱۴۰۲ به‌عنوان عضو رسمی بریکس شناخته شد. در واقع، فاصله گرفتن از غرب باعث شد تا ایران به‌دنبال تجارت ترجیحی و همگرایی اقتصادی با کشورهای منطقه باشد. این در حالی است که پیش‌تر مثلث اوراسیایی بریکس، یعنی روسیه، هند و چین، از عوامل عدم عضویت ایران در این نهاد بین‌المللی بودند. در واقع، این کشورها با عقب‌نگه‌داشتن ایران از بریکس سعی داشتند شرایطی امن در عرصه سیاسی و اقتصادی داشته باشند؛ زیرا تحریم‌های وضع‌شده علیه ایران باعث می‌شد تا نتواند به اقدامات خود جامعه عمل بپوشاند. پرسش اصلی این پژوهش آن است که عضویت ایران در بریکس چه منافع احتمالی‌ای برای روسیه به همراه داشته و چطور فاصله از غرب به نفع مثلث اوراسیایی این نهاد به‌ویژه روسیه تمام شده است. فرضیه پژوهش این است که ایران در راستای عضویت در بریکس، تنها فاصله خود از بازارهای جهانی غرب را افزایش داده و این موضوع منافع اقتصادی و ژئوپلیتیکی بزرگی برای روسیه محسوب می‌شود. در این مقاله تلاش بر آن است بر اساس نظریه رئالیسم تهاجمی و با روش پژوهش تحلیلی-توصیفی، اهداف روسیه از عضویت ایران در بریکس مورد بررسی قرار گیرد.

واژه‌های کلیدی: ایران، بریکس، غرب، تحریم، روسیه.

۱. گروه علوم سیاسی، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران (نویسنده مسئول).

ostovar@iaui.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

zahra.maleki.ade@ut.ac.ir

۱. مقدمه

اعلام خروج ایالات متحده آمریکا از توافق هسته‌ای ایران در تاریخ ۸ می ۲۰۱۸ (۱۹ اردیبهشت ۱۳۹۷) از سوی دولت ترامپ، نقطه عطفی در فرایند تعاملات اقتصادی و سیاسی ایران با جامعه بین‌الملل محسوب می‌شود. این اقدام نه تنها به طور مستقیم به تشدید انزوای اقتصادی ایران انجامید، بلکه خروج شرکت‌های چندملیتی و سرمایه‌گذاران خارجی را نیز در پی داشت. در نتیجه، وابستگی ساختاری اقتصاد ایران به تعاملات بیرونی بیش از پیش آشکار گردید و محدودیت‌های ناشی از تحریم، فرایند توسعه ملی را با موانع جدی مواجه ساخت. در واکنش به این شرایط، سیاست خارجی دولت سیزدهم بر تنوع‌بخشی به شرکای بین‌المللی و تقویت همکاری‌های چندجانبه با قدرت‌های غیرغربی تمرکز یافت. عضویت در سازمان همکاری شانگهای و پیگیری عضویت در بریکس، در این چارچوب نه صرفاً به عنوان ابزارهای تاکتیکی بلکه به مثابه راهبردی بلندمدت برای کاهش آسیب‌پذیری ناشی از هم‌مونی غرب و ایجاد توازن در ساختار وابستگی‌های خارجی ایران قابل تحلیل است. این جهت‌گیری در سطح کلان‌تر نیز با تحولات ساختاری نظام بین‌الملل هم‌راستاست. فروپاشی شوروی اگرچه به شکل‌گیری نظم تک‌قطبی تحت رهبری آمریکا منجر شد، اما از اوایل قرن بیست و یکم شاهد روندی تدریجی در تضعیف این تک‌قطبی بودن و ظهور قدرت‌های پیشرفته غربی را نمایان ساخت و بستر مناسبی برای قدرت‌های غیرغربی فراهم آورد تا از رهگذر سازوکارهای نهادی، موقعیت خود را در عرصه بین‌المللی ارتقا دهند.

تأسیس گروه بریکس^۱ در سال ۲۰۰۹ در روسیه و گسترش آن با پیوستن آفریقای جنوبی به این گروه، نمایانگر تلاش قدرت‌های نوظهور برای ایجاد آلترناتیوی در برابر نهادهای مالی و سیاسی برآمده از نظم برتون وودز^۲ است. اعضای این نهاد با بهره‌گیری از ظرفیت‌های اقتصادی، جمعیتی و ژئوپلیتیکی خود درصدد تضعیف انحصار ساختاری نهادهای غربی بر نظام مالی بین‌المللی و ایجاد سازوکارهای مستقل در حوزه‌های پولی، بانکی و توسعه‌ای هستند. از این منظر، بریکس را می‌توان مصداق بارز مقاومت نهادی قدرت‌های نوظهور در برابر نظم لیبرال مسلط و تلاشی در راستای گذار تدریجی به یک نظام چندقطبی دانست.

1. BRICS (Brazil, Russia, India, China, South Africa)

2. Bretton-Woods

جمهوری اسلامی ایران نیز در این چارچوب تلاش کرده است با تقویت تعاملات خود با بریکس، بخشی از آسیب‌پذیری ناشی از تحریم‌های یک‌جانبه غرب را جبران کند. با این حال، اهداف و اولویت‌های بلندمدت اعضای بریکس در مقایسه با سیاست‌های کلان ایران تفاوت‌های بنیادین دارد. اعضای بریکس با درجات مختلف به دنبال اصلاح یا بازتعریف نظم اقتصادی، سیاسی و امنیتی موجودند، در حالی که سیاست خارجی ایران بر اساس قانون اساسی و اصول ایدئولوژیک خود، تغییر بنیادین در نظم بین‌المللی را دنبال می‌کند. این تمایز گویای ناهمگونی راهبردی در سطح هنجاری و ارزشی میان ایران و اعضای بریکس است.

از سوی دیگر، موقعیت ویژه برخی اعضای بریکس در نظام بین‌الملل بر معادلات احتمالی همکاری تأثیرگذار است. روسیه و چین به عنوان اعضای دائم شورای امنیت سازمان ملل با حق وتو و همچنین روسیه، چین و هند به عنوان قدرت‌های هسته‌ای رسمی، از سطح بالایی از نفوذ و قدرت بازدارندگی برخوردارند. برزیل و آفریقای جنوبی نیز هرچند فاقد تسلیحات هسته‌ای‌اند، اما در زمره کشورهای با ظرفیت‌های فناورانه و هسته‌ای غیرنظامی شناخته می‌شوند.

با وجود این ملاحظات ژئوپلیتیکی و امنیتی، روابط ایران با بریکس عمدتاً از منظر اقتصادی حائز اهمیت است. پرسش اصلی پژوهش حاضر آن است که عضویت ایران در بریکس چه منافع احتمالی‌ای برای روسیه به همراه داشته و چطور فاصله از غرب به نفع مثلث اوراسیایی این نهاد به‌ویژه روسیه تمام شده است؟ فرضیه پژوهش آن است که ایران در راستای عضویت در بریکس، تنها فاصله خود از بازارهای جهانی غرب را افزایش داده و این موضوع امتیازی بزرگ برای مقابله روسیه با نظم لیبرال غرب محسوب می‌شود. بنابراین، به نظر می‌رسد مشارکت ایران در بریکس بیش از آنکه در چارچوب همگرایی سیاسی-امنیتی تعریف شود، باید در قالب راهبرد تنوع‌بخشی اقتصادی و تلاش برای بهره‌گیری از سازوکارهای چندجانبه غیرغربی مورد تحلیل قرار گیرد.

۲. پیشینه پژوهش

پس از عضویت رسمی ایران در بریکس، پژوهش‌های مختلفی درباره تأثیر این عضویت انجام گرفت. منصوری و همکاران (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل راهبرد توسعه اقتصادی قدرت‌های نوظهور اقتصادی گروه بریکس، چشم‌انداز آینده» اشاره می‌کنند که این قدرت‌های نوظهور به دنبال ایجاد نهادهای جدید به‌ویژه در عرصه مالی و پولی هستند. در واقع، این گروه به دنبال ساماندهی اقتصاد بین‌الملل است.

خردمندان و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی به نقش عضویت جمهوری اسلامی در بریکس و محدودیت‌ها و فرصت‌هایی که ایجاد می‌شود اشاره کرده است. این عضویت و روابط یکی از مسائل پیچیده در سیاست خارجی ایران است. هدف نهایی بریکس یافتن راه‌حلی برای تغییرات بسیار تأخیری در سیستم بین‌الملل است. در تمام این سال‌ها سیاست خارجی شکننده یکی از دلایلی بود که باعث شد ایران نتواند در بریکس عضو شود. از سویی دیگر، اعضای بریکس بنابر کسب منافع ملی خود، ایران را در مقابل عربستان می‌بینند و تمایل دارند وزنه تعادلی را بین دو کشور در خصوص روابط خود ایجاد کنند.

سیمبر و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «فرصت‌های ایران در قبال نقش آفرینی گروه بریکس در نظام بین‌الملل چندقطبی» به انتقال قدرت از سمت کشورهای غربی به قطب‌های جدیدی همچون کشورهای شرق آسیا و نیز قدرت‌های نوظهور اشاره دارد. این موضوع در بعد اقتصادی در برهه فعلی حائز اهمیت است. عضویت ایران نیز می‌تواند ایران را با کشورهای حاضر در بریکس متحد کند.

خرمشاد و سیفی (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «بریکس و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران» می‌نویسند جهان امروز در دوران گذار قرار دارد و ساختارهای منبعث از نظام دوقطبی و تک‌قطبی توان لازم را برای اداره وضعیت جدید جهان ندارند. قدرت‌های نوظهور برزیل، روسیه، چین، هند و آفریقای جنوبی با تشکیل گروه کشورهای بریکس بلوک قدرت جدیدی را تشکیل داده‌اند که از قدرت قابل توجه و رو به رشدی در عرصه‌های اقتصادی، سیاسی و نظامی برخوردار بوده و می‌توانند نقش تعیین‌کننده‌ای در مناسبات بین‌المللی ایفا نمایند.

پاتریک^۱ و همکاران (۲۰۲۵) در مقاله‌ای به بررسی ابعاد و پیامدهای گسترش بریکس پرداخته‌اند. به گفته نویسندگان، دولت‌های عضو بریکس به‌ویژه روسیه این گسترش را لحظه‌ای تاریخی و نشانه‌ای از شکل‌گیری نظم جهانی پساغربی قلمداد می‌کنند؛ نظمی که در آن اکثریت جهانی^۲ نقش فعال‌تری خواهد داشت. از نظر ظرفیت‌های کمی، بریکس پلاس اکنون ۴۵ درصد جمعیت جهان را دربر می‌گیرد؛ بیش از ۳۵ درصد تولید ناخالص داخلی جهانی بر مبنای برابری قدرت خرید^۳ را تولید و حدود ۳۰ درصد نفت جهان را تأمین می‌کند. این نویسندگان همچنین بر

1. Patrick

2. Global Majority

3. PPP

نهادسازی‌های این بلوک تأکید دارند، از جمله «ترتیبات ذخیرهٔ مشروط»^۱ که در سال ۲۰۱۴ با بودجهٔ اولیهٔ ۱۰۰ میلیارد دلار تأسیس شد و بانک توسعهٔ جدید^۲ که در سال ۲۰۱۵ با سرمایهٔ ۵۰ میلیارد دلار شکل گرفت. به باور آنان، بریکس به‌سوی دیپلماسی چندجانبهٔ شبکه‌ای مشابه مجامع G7 و G20 حرکت کرده و از رهگذر کارگروه‌ها و شراکت‌های موضوعی، همکاری‌هایی در حوزه‌هایی مانند امنیت انرژی، سلامت جهانی، تغییرات اقلیمی، توسعهٔ پایدار و انتقال فناوری ایجاد کرده است. نویسندگان خاطرنشان می‌سازند که بریکس آشکارا قصد دارد سلطهٔ غرب بر نهادهای حکمرانی اقتصادی جهانی را به چالش بکشد و جایگاه مسلط دلار آمریکا در نظام مالی بین‌الملل را متزلزل نماید. به همین دلیل، بسیاری از تحلیلگران گسترش بریکس را یک نقطهٔ عطف در گذار به‌سوی نظام بین‌المللی برابرتر ارزیابی می‌کنند، هرچند که همچنان تردیدهایی دربارهٔ توانایی واقعی این ائتلاف در تغییر ساختاری نظم جهانی وجود دارد.

یکی از مطالعات مهم در زمینهٔ نقش بریکس در سیاست خارجی ایران، توسط ذوالهشام^۳ در سال (۲۰۲۴) صورت گرفت که در مدرسهٔ مطالعات بین‌المللی دانشگاه فنی نایانگ سنگاپور منتشر شده است. وی در این مطالعه تأکید می‌کند که چرخش ژئوپلیتیکی ایران به‌سمت بریکس، در واقع نوعی قمار پرمخاطره است. این همگرایی می‌تواند برای ایران فرصت‌هایی در جهت کاهش فشار تحریم‌های غرب، دسترسی به سرمایه‌گذاری خارجی و گسترش روابط دیپلماتیک در میان کشورهای جنوب جهانی فراهم کند. نویسنده به‌ویژه به نقش روسیه و چین در تقویت همکاری‌های استراتژیک و اقتصادی ایران از طریق توافقات چندجانبه و بانک توسعهٔ جدید بریکس اشاره دارد. با این حال، خاطرنشان می‌سازد که این همگرایی، هزینه‌های قابل‌توجهی نیز برای ایران در پی دارد. نزدیکی بیش از حد به بریکس و قدرت‌هایی مانند روسیه و چین موجب تشدید سوءظن غرب نسبت به شکل‌گیری یک محور اقتدارگرای ضدآمریکایی می‌شود که می‌تواند تحریم‌های شدیدتر و انزوای بیشتر ایران را به دنبال داشته باشد. به باور نویسنده، عضویت ایران در بریکس به‌تنهایی قادر به حل مشکلات اقتصادی ایران نیست؛ زیرا خود این نهاد با ضعف‌های نهادی، اختلافات داخلی (مانند رقابت چین و هند) و محدودیت‌های اقتصادی مواجه است. در مجموع، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که هرچند بریکس بستری برای کاهش

1. CRA

2. NDB

3. Dzulhisham

انزوای دیپلماتیک و تحکیم روابط ایران با روسیه و چین فراهم می‌آورد، اما همچنان راه‌حلی قطعی برای چالش‌های اقتصادی و سیاسی ایران محسوب نمی‌شود.

یکی از مطالعات جامع در زمینه روابط ایران و روسیه، گزارش منتشرشده توسط شاین^۱ و همکاران (۲۰۲۴)، است که توسط بنیاد فریدریس ناومان^۲ منتشر شد. این پژوهش به بررسی روابط جمهوری اسلامی ایران و روسیه از زمان فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی می‌پردازد و تغییرات، فرصت‌ها و چالش‌های موجود در این روابط را تحلیل می‌کند. نویسندگان به این نکته اشاره می‌کنند که حمایت نظامی ایران از روسیه، ناشی از هویت و سیاست‌های رژیم کنونی ایران و تصمیم مشترک دو کشور برای مقابله با تحریم‌های غرب است و منجر به تقویت روابط دوجانبه شده است. با این حال، این همکاری صرفاً تاکتیکی نیست و از دید نویسندگان، تصمیمی راهبردی است که به تقویت توانمندی‌های نظامی و امنیتی دو کشور منجر شده و تهدیدهای امنیتی جدیدی برای اسرائیل، آلمان و اروپا ایجاد می‌کند. از نظر نویسندگان، پس از انقلاب اسلامی ۱۳۵۷، ایران سیاست خارجی «نه شرقی، نه غربی» را اعلام کرد تا استقلال خود را حفظ کند، در حالی که روسیه نگرانی‌هایی از تشکیل یک دولت اسلامی بنیادگرا در مرزهایش داشت. با این حال، خروج نیروهای شوروی از افغانستان، فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و نیاز ایران به تسلیحات پیشرفته، مسیر همکاری‌های نزدیک‌تر با روسیه را هموار کرد. این روند توسط ولادیمیر پوتین شخصاً تقویت شد و قراردادهای همکاری نظامی و فناوری از جمله فروش تجهیزات نظامی و مشارکت روسیه در پروژه هسته‌ای بوشهر روابط دو کشور را تحکیم بخشید. به‌طور کلی، این مطالعه نشان می‌دهد که روابط ایران و روسیه نه تنها تحت تأثیر عوامل تاریخی و امنیتی شکل گرفته، بلکه یک انتخاب راهبردی است که فرصت‌ها و تهدیدهای ژئوپلیتیکی متعددی برای ایران و منطقه ایجاد می‌کند.

با توجه به پژوهش‌های انجام‌شده، در این مقاله تلاش بر آن است تا اثرات این روابط به‌ویژه پس از عضویت در بریکس بر روابط دیپلماتیک ایران با غرب بررسی شود که از تمایز پژوهش حاضر با دیگر آثار حکایت دارد.

1. Shine

2. Friedrich Naumann Foundation for Freedom (FNF)

۳. مبانی نظری: رئالیسم تهاجمی^۱

نظریه رئالیسم به عنوان یکی از مهم ترین رویکردهای روابط بین الملل، همواره تلاش می کند تا ماهیت سیاست جهانی را بر اساس قدرت، بقا و منطق آنارشی توضیح دهد. در میان شاخه های رئالیسم، «رئالیسم تهاجمی» که بیشتر با آثار جان میرشایمر شناخته می شود، مدلی است که فرض می کند دولت ها در محیط بین المللی آنارشی که نه تنها برای بقا بلکه برای حداکثرسازی قدرت نسبی خود تلاش می کنند. در نتیجه می توان با استفاده از این نظریه جایگاه ایران در بریکس و نقش روسیه در تنظیم روابط دیپلماتیک ایران و غرب را بررسی کرد؛ زیرا منازعات قدرت های بزرگ، رقابت ژئوپلیتیکی و تلاش برای هژمونی منطقه ای و جهانی در این موضوع نقش محوری دارند. میرشایمر^۲ در این نظریه پنج پیش فرض اساسی را برای تبیین رفتار دولت ها در نظام بین الملل مطرح می کند:

آنارشی نظام بین الملل: در غیاب یک قدرت مرکزی که بتواند نظم مطلق برقرار کند، دولت ها ناگزیرند امنیت خود را به دست خود تأمین نمایند.

توانایی تهاجمی دولت ها: همه دولت ها، به درجات مختلف، توان بالقوه برای آسیب رساندن به یکدیگر را دارند.

نامطمئن نسبت به نیت دیگران: هیچ کشوری نمی تواند از نیت واقعی سایر کشورها در آینده مطمئن باشد.

بقا به عنوان هدف نهایی: دولت ها در وهله نخست به دنبال تضمین بقای خود هستند.

عقلانیت دولت ها: دولت ها کنشگرانی عقلانی اند که برای افزایش امنیت و قدرت نسبی خود تصمیم گیری می کنند.

در واقع می توان گفت بر اساس این پیش فرض ها، دولت ها برای کاهش آسیب پذیری و افزایش احتمال بقا، به دنبال کسب قدرت بیشتر و حتی هژمونی منطقه ای هستند که بخشی از آن می تواند به واسطه افزایش قدرت اقتصادی رقم بخورد. بنابراین، روابط ایران با بریکس و نقش روسیه را می توان ذیل همین منطق بررسی کرد؛ چرا که روسیه می کوشد از فاصله گرفتن ایران از غرب بهره برداری کند تا موازنه قدرت علیه ایالات متحده و اتحادیه اروپا را تقویت کند.

1. Offensive Realism
2. John J. Mearsheimer

رنالیسم تهاجمی فرض می‌کند که قدرت‌های بزرگ برای رسیدن به هژمونی منطقه‌ای و افزایش قدرت جهانی از هر ابزار ممکن بهره می‌برند (میرشایمر، ۱۳۹۳: ۳۴-۳۶). روسیه در دهه اخیر با فشار تحریم‌های غرب و رقابت با آمریکا و ناتو، در پی آن بوده که متحدان یا شرکای وابسته بیشتری در پیرامون خود داشته باشد. ایران، با توجه به موقعیت ژئوپلیتیکی، منابع انرژی و دشمنی ساختاری با آمریکا، برای روسیه یک دارایی راهبردی است.

بنابراین، عضویت ایران در بریکس در عمل بیش از آنکه به افزایش قدرت ایران بینجامد، موجب افزایش قدرت روسیه در مواجهه با غرب شده است. روسیه می‌تواند از ایران به عنوان وزنه‌ای ژئوپلیتیکی برای تضعیف نظم لیبرال غربی استفاده کند، در حالی که تهران به دلیل تحریم‌ها و محدودیت‌های اقتصادی عملاً گزینه‌های محدودی دارد. این همان وضعیتی است که میرشایمر آن را «معضل امنیتی» در فضای آنارشیک توصیف می‌کند. بدین معنا که تلاش یک کشور برای افزایش امنیت (ایران از طریق عضویت در بریکس) در واقع می‌تواند امنیت آن را کاهش داده و آن را به وابستگی بیشتر به قدرت‌های بزرگ (روسیه) سوق دهد. از سویی دیگر، رنالیسم تهاجمی بر این باور است که گذار از نظم تک‌قطبی آمریکا به سمت نظم چندقطبی، ناگزیر با رقابت، بی‌ثباتی و منازعه همراه خواهد بود. در این بستر، ایران به دنبال یافتن جایگاه خود است؛ اما از آنجا که قدرت‌های نوظهور مانند روسیه و چین خود در پی هژمونی منطقه‌ای و افزایش نفوذ جهانی هستند، ایران نمی‌تواند انتظار برخورداری از موقعیتی برابر در بریکس داشته باشد. در عمل، این کشورها تلاش می‌کنند با جذب ایران به مدار خود، هزینه‌های فاصله گرفتن آن از غرب را کاهش دهند و در عین حال، دستاوردهای ژئوپلیتیکی بیشتری کسب کنند. بنابراین، می‌توان گفت که عضویت ایران در بریکس، از منظر رنالیسم تهاجمی، بیش از آنکه یک فرصت راهبردی برای ایران باشد، ابزار تقویت موقعیت روسیه در برابر غرب است.

در نهایت می‌توان گفت رنالیسم تهاجمی چارچوبی تحلیلی فراهم می‌کند که به ما نشان می‌دهد چگونه بریکس به صحنه‌ای برای رقابت قدرت‌های بزرگ تبدیل شده و چگونه روسیه توانسته است از شرایط تحریم و انزوای ایران برای افزایش قدرت نسبی خود بهره‌برداری کند. در این رویکرد، عضویت ایران در بریکس نه به عنوان نشانه‌ای از همکاری برابر بلکه به عنوان بخشی از بازی تهاجمی روسیه در برابر غرب قابل درک است. روسیه هم‌راستا با این نظریه، به دنبال افزایش قدرت خود در عرصه‌های مختلف است تا بتواند به هژمون سیاسی و اقتصادی تبدیل شود.

۴. روسیه و بهره‌گیری از بریکس

بر مبنای رئالیسم تهاجمی، فرض بر این است که دولت‌ها در نظام بین‌المللی آنارشیک همواره در پی حداکثرسازی قدرت نسبی و دستیابی به هژمونی منطقه‌ای هستند. این نظریه نشان می‌دهد که قدرت‌های بزرگ هرگز به وضعیت موجود قانع نیستند و برای تضمین بقای خود، پیوسته به دنبال توسعه نفوذ، افزایش ظرفیت‌های نظامی-اقتصادی و مهار رقبای بالقوه‌اند. بر اساس این چارچوب، سیاست خارجی روسیه پس از فروپاشی شوروی را می‌توان تلاشی برای «معکوس کردن افول» و بازسازی موقعیت هژمونیک خود در محیط پیرامونی و ساختار جهانی دانست. در واقع قدرت‌های بزرگ هرگاه افول نسبی را تجربه کنند، برای جلوگیری از تهدیدات خارجی و جبران ضعف‌های خود، راهبردی تهاجمی در پیش می‌گیرند. روسیه پس از دهه ۱۹۹۰ دقیقاً در چنین موقعیتی قرار گرفت. افول اقتصادی و نظامی پس از فروپاشی شوروی باعث شد که این کشور در برابر گسترش ناتو و اتحادیه اروپا احساس تهدید وجودی کند. از این منظر، رفتار سیاست خارجی روسیه نه واکنشی منفعل بلکه اقدامی عقلانی برای بازسازی قدرت و دستیابی به موازنه‌ای جدید در برابر غرب بود.

در نتیجه، سیاست روسیه به شدت تحت تأثیر شرایط اقتصادی و سیاسی داخلی آن است. روسیه به شدت به روندها در اتحاد جماهیر شوروی سابق و مناطقی که تصور می‌کند در فضای خود است (مانند اتحادیه اروپا، ناتو، اروپا و شمال شرق آسیا) واکنش نشان می‌دهد. در نظام بین‌الملل بزرگ‌تر، رویکرد روسیه ترکیبی از مشارکت یا رضایت در مورد موضوعاتی است که به نفع حیاتی قدرت هژمونیک است و رفتار رقابتی‌تر در مورد موضوعاتی که مرکزی برای روسیه اما حاشیه‌ای برای منافع ایالات متحده است. روسیه یک قدرت نوظهور به معنای متعارف نیست؛ سیاست خارجی آن تحت سلطه تلاش‌ها برای معکوس کردن افول دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ است. این مستلزم ایجاد شرایط بین‌المللی است که امکان تحکیم مجدد را بدون مانع خارجی فراهم می‌کند. از سویی دیگر، دومین اولویت اصلی آن بازگرداندن نفوذ روسیه بر کشورهای شوروی سابق است (McFarlin, 2006).

در کنار این اولویت، روسیه تلاش کرد با تشکیل یک نهاد مالی بین‌المللی نفوذ خود را در منطقه و حتی بخش‌های دیگر توسعه دهد. تشکیل سازمان بریکس بر این اساس حائز اهمیت است

و در همین چارچوب حمایت روسیه از عضویت ایران در بریکس نیز بازتاب سیاست‌های کلان سلطه‌گرایانه روسیه در منطقه به شمار می‌آید. از سویی دیگر، روسیه به دنبال ایجاد نظم نوین با استفاده از بریکس در جهان است. بریکس در قالب گروهی متشکل از اقتصادهای نوظهور به عنوان یک بازیگر کلیدی در تغییر شکل نظم جهانی ظاهر شده و بستری برای رسیدگی به نابرابری‌ها و سلطه غرب در حکومت جهانی فراهم کرده است. موضوعی که رئالیسم تهاجمی نیز بر آن تأکید دارد. کشورهای بریکس با برنامه بلندپروازانه‌ای که منعکس‌کننده نفوذ فزاینده آن‌هاست، هدفشان ایجاد نظم جهانی چندقطبی است که با یک سیستم جهانی فراگیرتر و عادلانه‌تر، منافع اقتصادهای نوظهور را پیگیری می‌کند (سیمبر و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۱۵-۱۴۵).

رئالیسم تهاجمی تأکید دارد که قدرت‌های بزرگ همواره به دنبال دستیابی به هژمونی در سطح منطقه‌ای هستند و در سطح جهانی، تنها می‌توانند از طریق رقابت چندقطبی مانع از سلطه یک قدرت تک‌قطبی شوند. روسیه با همکاری چین و دیگر اعضای بریکس تلاش می‌کند گذار از نظم تک‌قطبی آمریکا به یک نظم چندقطبی را تسریع کند. پیش‌بینی مؤسسه گلدمن ساکس^۱ مبنی بر پیشی گرفتن اقتصاد بریکس از G6 در آینده، نشان می‌دهد که این بلوک ظرفیت لازم برای تغییر موازنه جهانی را داراست. (Wilson & Purushothaman, 2003: 1-5) از دیدگاه رئالیسم تهاجمی، روسیه دقیقاً به دنبال چنین ظرفیتی است. افزایش قدرت اقتصادی و نهادی بریکس می‌تواند ابزار روسیه برای مهار نفوذ آمریکا و نهادهای غرب‌محور مانند بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول باشد.

هرچند بریکس برای نظم چندقطبی تلاش می‌کند اما بی‌شک روسیه در این نهاد به دنبال تقویت کشورهای متحد خود در مقابل غرب است. برای بررسی نقش بریکس در تقابل روسیه با غرب، می‌توان گفت که روسیه از این نهاد چندجانبه به عنوان ابزاری استراتژیک برای مقابله با نفوذ و تسلط غرب در نظم جهانی استفاده می‌کند. از زمان حمله روسیه به اوکراین و تحریم‌های گسترده غرب علیه این کشور، مسکو به طور فزاینده‌ای به بریکس روی آورده است تا روابط تجاری و اقتصادی خود را متنوع سازد و از فشارهای اقتصادی بکاهد. یکی از مهم‌ترین تلاش‌های روسیه در این زمینه ترویج استفاده از ارزهای محلی در مبادلات تجاری بین اعضای بریکس و کاهش وابستگی به دلار آمریکا بوده است. این اقدام به‌ویژه در راستای تقویت اتحاد کشورهای

1. Goldman sachs

ضد غرب و ساخت یک نظم جهانی چندقطبی است. همچنین روسیه به همراه چین از توسعه و گسترش عضویت بریکس به کشورهای جدید حمایت می‌کند. این گسترش، به‌ویژه با پذیرش کشورهای همچون ایران، عربستان سعودی و امارات متحده عربی، بخشی از تلاش‌ها برای تقویت جبهه کشورهای مخالف با سلطه غرب بر نظام بین‌المللی تلقی می‌شود. به‌طور کلی، بریکس به روسیه این امکان را می‌دهد تا در مقابل تحریم‌های غربی، همکاری‌های اقتصادی و سیاسی خود را با قدرت‌های نوظهور تقویت کند و به شکلی از اتحاد عمل در برابر نظام تک‌قطبی جهانی به رهبری ایالات متحده دست یابد.

تحلیل‌های جدید نیز تأکید دارند که روسیه در دوران تحریم‌های گسترده پس از جنگ اوکراین، بیش از هر زمان دیگری به بریکس وابسته شده است. به‌ویژه تلاش برای جایگزینی ارزهای محلی به جای دلار در مبادلات تجاری، راهبردی تهاجمی برای تضعیف سلطه مالی غرب تلقی می‌شود (Polychroniou, 2024). از سوی دیگر، نتایج اجلاس ۲۰۲۴ بریکس که روسیه ریاست آن را بر عهده داشت نشان داد که مسکو به دنبال گسترش این سازمان و تبدیل آن به بلوکی با ظرفیت ژئوپلیتیکی و اقتصادی گسترده‌تر است.

گسترش بریکس با پیوستن کشورهای چوچون ایران، عربستان و امارات به‌وضوح بخشی از استراتژی روسیه برای تقویت جبهه کشورهای مخالف سلطه غرب است. این گسترش نه تنها قدرت اقتصادی بریکس را افزایش می‌دهد، بلکه وزن سیاسی روسیه را در نظام بین‌المللی ارتقا می‌دهد. به عبارت دیگر، عضویت ایران در بریکس برای روسیه یک فرصت مضاعف به شمار می‌آید، هم برای کاهش فشار تحریم‌های غربی و هم برای تقویت بلوک ضد هژمونی آمریکا.

در چارچوب رئالیسم تهاجمی، این روند نشان می‌دهد که روسیه صرفاً در پی بقا نیست، بلکه فعالانه به دنبال بازسازی هژمونی منطقه‌ای و ایفای نقش تعیین‌کننده در گذار به نظم چندقطبی جهانی است. همان‌طور که گزارش یک اندیشکده تأکید می‌کند، روسیه بریکس را نه یک «نهاده مکمل» بلکه یک «ابزار تهاجمی» برای بازتعریف توازن قوا در سطح جهانی می‌داند. (Carnegie Endowment for International Peace, 2025) این در حالی است که ایران با رویکرد دیگری به سراغ عضویت در بریکس رفت تا بتواند با حضور در آن تجارت خود را در فضایی خارج از فضای تحریم توسعه دهد که چندان با اهداف سلطه‌گرایانه و هژمونیک روسیه همخوانی ندارد.

۵. اقدامات روسیه در واگرایی ایران از غرب

با تشدید تحریم‌ها علیه جمهوری اسلامی ایران، به‌ویژه در دولت سیزدهم، تمرکز بر سیاست منطقه‌ای در دستور کار وزارت خارجه قرار گرفت که یکی از اولویت‌های آن عضویت رسمی در بریکس بود. ایران در آگوست ۲۰۲۳ به‌عنوان عضو رسمی گروه بریکس پذیرفته شد. این عضویت برای ایران فرصتی به‌منظور توسعه روابط اقتصادی و سیاسی با کشورهای عضو بریکس فراهم می‌سازد و به کاهش تأثیر تحریم‌های غرب علیه این کشور کمک می‌کند. از منظر رئالیسم تهاجمی، عضویت ایران در بریکس نه صرفاً به‌عنوان یک فرصت اقتصادی بلکه به‌عنوان یک ابزار ژئوپلیتیک برای روسیه و چین نیز عمل می‌کند تا نفوذ غرب در منطقه محدود شود و جایگاه هژمونیک خودشان حفظ گردد.

در سال‌های اخیر، با تشدید تحریم‌ها علیه ایران، ورود به بازارهای غربی و توسعه تجارت خارجی برای ایران دشوار شد. همزمان، روسیه پس از حمله به اوکراین تلاش کرد روابط اقتصادی خود را با کشورهای غیرغربی گسترش دهد و فشارهای اقتصادی ناشی از تحریم‌ها را کاهش دهد. از منظر رئالیسم تهاجمی، رفتار روسیه عقلانی و مبتنی بر حداکثرسازی قدرت است؛ این کشور برای حفظ موقعیت هژمونیک خود در منطقه، با محدود کردن نفوذ اقتصادی ایران در اروپا، تلاش می‌کند تا نقش غالب خود را در تأمین انرژی اروپا تثبیت کند. تجربه تاریخی نشان می‌دهد که روسیه در مناسبات اقتصادی ایران و اروپا نیز کارشکنی کرده است. برای مثال، پروژه‌های صادرات گاز ایران به اروپا با دخالت و فشار روسیه مواجه شد؛ مسکو با در اختیار داشتن منابع گازی عظیم، مانع از آن شد که ایران به‌طور مستقل در بازار انرژی اروپا حضور یابد. این اقدام مطابق با پیش‌بینی‌های رئالیسم تهاجمی است که قدرت‌های بزرگ همواره برای حفظ برتری منطقه‌ای، از نفوذ رقبای بالقوه جلوگیری می‌کنند. قرارداد بیست‌ساله ایران و روسیه نیز نشان می‌دهد که ایران پذیرفته است روسیه بر بازار گاز این کشور نظارت داشته باشد و قیمت‌ها و مقاصد صادراتی را تعیین کند (Patrick et al, 2025).

با کشف میدان گازی چالوس، ایران توان تأمین حدود ۲۰ درصد از گاز مورد نیاز اروپا را دارد. این موضوع می‌تواند تهدید ژئوپلیتیک جدی برای جایگاه روسیه در بازار انرژی اروپا باشد. از دیدگاه رئالیسم تهاجمی، روسیه تلاش می‌کند تا از ظهور رقیب در منطقه جلوگیری کند و عضویت ایران در بریکس را به‌عنوان ابزاری برای تقویت مقابله با غرب و کنترل جریان منابع

استراتژیک خود به کار گیرد. علاوه بر انرژی، روابط تجاری ایران با کشورهای عضو بریکس شامل صادرات پروپان مایع، متانول، پلی اتیلن، اتیلن گلیکول، بوتان مایع و اوره و واردات ایران از این کشورها شامل برنج نیمه آسیاب شده، قطعات خودرو و الکترو گرافیتی است. تعامل اقتصادی در چارچوب بریکس، ضمن تقویت پیوند ایران و روسیه، به روسیه اجازه می دهد تا نفوذ خود بر سیاست های اقتصادی و ژئوپلیتیکی منطقه ای ایران را حفظ کند و قدرت نسبی خود در مقابل غرب را افزایش دهد (Stimson Center, 2023).

به طور کلی، عضویت ایران در بریکس بیش از آنکه برای اقتصاد ایران اثرگذار باشد، به عنوان ابزاری ژئوپلیتیک برای روسیه عمل می کند تا مقابله با نفوذ غرب و حفظ هژمونی منطقه ای خود را تقویت کند. از منظر رئالیسم تهاجمی، سیاست روسیه در محدودسازی دسترسی ایران به بازار انرژی اروپا نمونه ای آشکار از تلاش برای حفظ هژمونی منطقه ای و جلوگیری از ظهور رقبا بالقوه است.

در این میان، روسیه در تمامی ارتباطات خود با ایران بیش از هر چیزی به دنبال توسعه و افزایش هژمونی خود در منطقه بوده است. این موضوع در بسیاری از سیاست های روسیه در مقابل ایران قابل مشاهده است. علاوه بر حضور روسیه در خاورمیانه، این کشور در مناسبات اقتصادی ایران و اروپا نیز مانع تراشی کرده است. افزایش مناسبات ایران و اروپا می توانست توان اقتصادی ایران را ارتقا دهد، اما روسیه در پروژه های صادرات گاز ایران به اروپا کارشکنی کرد و اجازه نداد ایران به طور مستقل در این بازار حضور یابد. اروپا پیش تر و در سال ۲۰۱۶ قصد داشت در پروژه های گاز ایران سرمایه گذاری کند و حتی آمریکا نیز با آن موافقت کرده بود، اما ناگهان شرایطی پیش آمد که طرف غربی اعلام کرد ایران مایل به همکاری نیست و دنباله رو سیاست های روسیه است. این موضوع نشان دهنده فشار پنهان روسیه برای جلوگیری از همکاری ایران و غرب بود (استوار و ملکی آدرانی، ۱۴۰۳).

طبق یکی از مفاد قرارداد بیست ساله با روسیه، ایران پذیرفته است که این کشور بر بازار گاز و صادرات آن نظارت داشته باشد. در حالی که با کشف میدان گازی چالوس، ایران توان تأمین ۲۰ درصد از نیاز گاز اروپا را دارد، روسیه همچنان مانع ورود ایران به این بازار می شود. مسکو تحت هیچ شرایطی تمایل ندارد ایران به بازار انرژی اروپا وارد شود؛ زیرا در صورت ورود ایران، اقتدار و نقش مسلط روسیه در اروپا خدشه دار خواهد شد.

۶. نتیجه‌گیری

عضویت ایران در سازمان بریکس و تمرکز بر توسعه روابط اقتصادی با کشورهای نوظهور از ابتدا به منظور مقابله با تحریم‌های غرب دنبال شد تا ایران بتواند تجارت خود را در چارچوب بلوک‌های اقتصادی غیرغربی گسترش دهد و فشارهای اقتصادی ناشی از تحریم‌ها را کاهش دهد. در واقع اصلی‌ترین دلیل ایران برای عضویت در بریکس گسترش بازارهای تجاری است که به واسطه تحریم‌ها در چندین دوره محدود شده است. اما در مقابل، نظریه رئالیسم تهاجمی تأکید دارد که بازیگران بین‌المللی همواره در تلاش‌اند تا قدرت خود را افزایش دهند و تهدیدات بالقوه را از بین ببرند. در این زمینه، درک نقش روسیه در فرایند عضویت ایران در بریکس حیاتی است؛ زیرا روسیه به عنوان یکی از قدرت‌های مسلط این سازمان، همواره در جهت تحکیم نفوذ خود در منطقه و محدود کردن ظرفیت‌های مستقل ایران عمل می‌کند. این در حالی است که روسیه همچنین به دنبال افزایش هژمون خود در بلوک شرق است.

روسیه با استفاده از عضویت ایران در بریکس، سعی دارد ایران را بیش از پیش به محور شرق متصل کند و مسیر بازسازی روابط اقتصادی و دیپلماتیک با کشورهای اروپایی را محدود سازد. از منظر رئالیسم تهاجمی، این اقدام روسیه قابل پیش‌بینی است؛ زیرا هر قدرت بزرگ به دنبال افزایش نفوذ و تضمین منافع خود است و اجازه نمی‌دهد بازیگران کوچک‌تر به صورت مستقل قدرت خود را افزایش دهند. بنابراین، همکاری ایران با روسیه و چین می‌تواند در کوتاه‌مدت مزایایی مانند گسترش تجارت و جذب سرمایه‌گذاری‌های شرقی ایجاد کند؛ اما همزمان، خطر وابستگی راهبردی به قدرت‌های بزرگ‌تر را افزایش می‌دهد و انعطاف استراتژیک ایران را در تعامل با غرب محدود می‌کند.

تجربه تاریخی ایران پس از توافق برجام نشان داده است که باز شدن مسیرهای همکاری با اروپا، ظرفیت‌های اقتصادی و فرصت‌های سرمایه‌گذاری خارجی را به شکل قابل توجهی افزایش می‌دهد. محدود شدن این مسیرها توسط سیاست‌های روسیه، ایران را در یک وضعیت پیچیده قرار می‌دهد. از یک سو، ایران نیاز فوری به گسترش تجارت و توسعه اقتصادی دارد و از سوی دیگر، در شبکه‌ای از روابط شرق‌محور و منطقه‌ای گرفتار شده است که می‌تواند منافع بلندمدت اقتصادی و سیاسی کشور را محدود کند. این نگرانی وجود دارد که تمرکز صرف بر بلوک شرق و اعتماد

کامل به قدرت‌های بزرگ، ممکن است استقلال استراتژیک و ظرفیت رقابتی ایران را کاهش دهد و کشور را در معرض فشارها و تغییرات لحظه‌ای سیاست خارجی این قدرت‌ها قرار دهد.

نزدیکی ایران به روسیه، علاوه بر پیامدهای اقتصادی، اثرات ژئوپلیتیکی نیز دارد. تعاملات ایران و روسیه در زمینه مسائل منطقه‌ای به‌ویژه بحران اوکراین و رقابت‌های منطقه‌ای، می‌تواند ایران را در موقعیتی قرار دهد که به‌شکل غیرمستقیم با غرب در تقابل باشد. بر مبنای رئالیسم تهاجمی نیز عرصه روابط بین‌الملل همواره عرصه‌ای برای رقابت قدرت و امنیت ملی است. در این چارچوب، ایران باید همواره راهبردهایی اتخاذ کند که منافع و امنیت خود را در برابر بازیگران قدرتمند تضمین نماید. تجربه‌های گذشته نیز نشان داده است که روسیه همیشه متحدی قابل اعتماد نبوده است. نمونه‌هایی مانند مالکیت جزایر سه گانه، تغییر مواضع روسیه در جریان جنگ اوکراین و ورود این کشور به بازارهای تحریمی ایران و همچنین بی‌تفاوتی آن در جنگ ۱۲ روزه اسرائیل و ایران گواه آن است که سیاست‌های روسیه می‌تواند به‌صورت لحظه‌ای تغییر کند و منافع ایران را نادیده بگیرد.

بر اساس نظریه رئالیسم تهاجمی، چنین وابستگی‌هایی ایران را در معرض تهدیداتی قرار می‌دهد که ممکن است توانایی کشور در اعمال سیاست خارجی مستقل و تضمین امنیت ملی را محدود سازد. در نتیجه، هرگونه تعامل اقتصادی و سیاسی ایران با قدرت‌های بزرگ باید با درک کامل از اهداف استراتژیک این قدرت‌ها و با در نظر گرفتن سناریوهای احتمالی تغییر سیاست‌ها همراه باشد. رئالیسم تهاجمی تأکید می‌کند که کشورها برای بقا و افزایش قدرت، باید ظرفیت‌های خود را برای پاسخ به تهدیدات بالقوه تقویت کنند و از اتکای کامل به یک بازیگر دیگر اجتناب کنند.

ایران در حالی که اکنون به عضویت در بریکس و توسعه همکاری‌های منطقه‌ای توجه دارد، نمی‌تواند نگاه خود را به غرب و اروپا نادیده بگیرد. توازن هوشمندانه میان سیاست‌های منطقه‌ای و شرق‌محور و باز کردن مسیرهای دیپلماتیک و اقتصادی با غرب، کلید تضمین امنیت ملی و رشد اقتصادی پایدار است. افزایش تعاملات با کشورهای اروپایی و غربی، علاوه بر توسعه تجارت، می‌تواند زمینه جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی، انتقال فناوری و نوآوری و ارتقای ظرفیت‌های رقابتی ایران را فراهم آورد. این اقدام ایران را در برابر نوسانات و تغییرات سیاست خارجی روسیه مقاوم‌تر می‌کند و استقلال راهبردی کشور را حفظ می‌کند.

مسیر توسعه اقتصادی و دیپلماتیک ایران در چارچوب بریکس و روابط با روسیه و چین، اگر بدون توازن و نگاه دقیق به غرب دنبال شود، می‌تواند منافع بلندمدت کشور را به خطر بیندازد. ترکیب هوشمندانه سیاست‌های منطقه‌ای، تعامل با شرق از طریق بریکس و در عین حال حفظ کانال‌های ارتباطی با غرب می‌تواند ایران را در موقعیت قدرتمندتری قرار دهد. چنین راهبردی، بر اساس منطق رئالیسم تهاجمی، به ایران امکان می‌دهد تا ضمن افزایش قدرت نسبی خود، انعطاف و توان پاسخ‌دهی به تهدیدات خارجی را حفظ کند و فشارهای اقتصادی و دیپلماتیک ناشی از تغییر سیاست‌های دیگر قدرت‌ها را مدیریت نماید. در نتیجه، برای رسیدن به رشد پایدار اقتصادی و امنیتی، ایران باید سیاستی مبتنی بر توازن قدرت و افزایش توانمندی نسبی خود را اتخاذ کند. عضویت در بریکس و توسعه همکاری‌های اقتصادی با روسیه و چین تنها زمانی می‌تواند مفید باشد که با حفظ کانال‌های ارتباطی با غرب و اروپا همراه شود. این توازن استراتژیک، نه تنها ظرفیت‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری را افزایش می‌دهد، بلکه استقلال و امنیت ملی ایران را در برابر تهدیدات داخلی و خارجی تضمین می‌کند و زمینه لازم برای تقویت جایگاه ایران در نظام بین‌الملل را فراهم می‌سازد.

منابع

- استوار، مجید؛ ملکی آدرانی، زهرا. (۱۴۰۳). «بررسی تأثیر منازعات روسیه و غرب در شکل‌گیری روابط ایران با غرب». *مطالعات روابط بین‌الملل*، ۱۷(۳)، ۲۸-۹.
<https://doi.org/https://doi.org/10.71490/prb.2024.1121201>
- خرمدندان، آرزو؛ یوسفی، بهرام؛ شهابی، روح‌اله؛ جلال‌پور، شیوا. (۱۳۹۹). «عضویت جمهوری اسلامی در بریکس؛ محدودیت‌ها و فرصت‌ها». *فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)*، ۱۰(۴۰)، ۱۱۸-۱۰۷.
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22286462.1399.10.4.7.4>
- خرمشاد، محمدباقر؛ سیفی، عبدالرضا. (۱۳۹۸). «بریکس و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران». *تحقیقات سیاسی و بین‌المللی*، ۱۱(۴۰)، ۵۳-۳۶.
https://journals.iau.ir/article_668890.html
- سیمبر، رضا؛ رضاپور، دانیال؛ فاضلی، سامان. (۱۳۹۸). «فرصت‌های ایران در قبال نقش‌آفرینی گروه بریکس در نظام بین‌الملل چندقطبی». *سیاست‌های راهبردی و کلان*، ۷، ۱۶۴-۱۸۸.
<https://doi.org/10.30507/jmsp.2020.102465>
- منصوری، میلاد؛ ترابی، محمد؛ حیدرپور، ماشاءاله. (۱۴۰۱). «تحلیل راهبرد توسعه اقتصادی قدرت‌های نوظهور اقتصادی گروه بریکس، چشم‌انداز آینده». *سیاست جهانی*، ۱۱(۱)، ۱۲۷-۱۰۷.
<https://doi.org/10.22124/wp.2022.17457.2589>

میرشایمر، جان. (۱۳۹۳). *تراژدی سیاست قدرت‌های بزرگ، ترجمه غلامعلی چگنی‌زاده*، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.

References

- Carnegie Endowment for International Peace. (2025). "BRICS expansion and the future of world order: Perspectives from member states, partners, and aspirants". *Carnegie Endowment for International Peace*.
- Dzulfisham, H. E. (2024). "Iran's geopolitical gamble in turning to BRICS". *RSIS Commentaries*, No. 186-24. S. Rajaratnam School of International Studies, Nanyang Technological University, Singapore. <https://dr.ntu.edu.sg/entities/publication/c5756ff9-dd49-4200-8dda-8ef1bc3aaa5b>
- Kheradmandan, A.; Yousefi, B.; Shahabi, R. & Jalalpoor, S. (2020). "Membership of the Islamic Republic in BRICS; Limitations and opportunities". *Geography (Regional Planning)*, 10(40), 107-118. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22286462.1399.10.4.7.4>
- Khorramshad, M. B. & Seifi, A. R. (2019). "BRICS and Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran". *Political and International Scientific and Research Quarterly*, 11(40), 45-68. [In Persian]. <https://sid.ir/paper/173097/en>
- Mansoori, M.; Torabi, M. & Haidarpour, M. (2022). "Analysis of Economic Development Strategy of Emerging Economic Powers (BRICS), Future Outlook". *World Politics*, 11(1), 107-127. [In Persian]. <https://doi.org/10.22124/wp.2022.17457.2589>
- McFarlin, N. (2006). "The 'R' in BRICs: Is Russia an emerging power?" *International Affairs*, 82(1), 41-57.
- Mearsheimer, J. J. (2014). *The tragedy of great power politics* (G. Chegini Zadeh, Trans.; 4th ed.). Tehran: Institute for Political and International Studies, Ministry of Foreign Affairs. [In Persian].
- Ostovar, M. & Maleki Adrani, Z. (2024). "Investigating the impact of conflicts between Russia and the West on the formation of Iran's relations with the West." *International Relations Studies*, 17(3), 9-28. [In Persian]. <https://doi.org/https://doi.org/10.71490/prb.2024.1121201>
- Patrick, S.; Hogan, E.; Stuenkel, O.; Gabuev, A.; Tellis, A. J.; Zhao, T.; de Carvalho, G.; Grudz, S.; Hamzawy, A.; Kebret, E.; Noor, E.; Sadjadpour, K.; Al-Ketbi, E.; Mijares, V.; Eguegu, O.; Sager, A.; Yabi, G.; Ülgen, S. & Nguyen, T. (2025). "BRICS Expansion and the Future of World Order: Perspectives from Member States, Partners, and Aspirants". *Carnegie Endowment for International Peace*.
- Polychroniou, C. J. (2024). "BRICS Is Mounting a Challenge to the US-Led World Order — But for Whom?" *Global Policy Journal*. <https://www.globalpolicyjournal.com/blog/05/11/2024/brics-mounting-challenge-us-led-world-order-whom>
- Shine, S.; Citrinowicz, D.; Mil-Man, A.; Druyan Feldman, B. C. (2024). "Iran–Russia relations and their impact on European and international security". *Friedrich Naumann Foundation for Freedom*. https://shop.freiheit.org/download/P2@1742/862471/PP_Analyse_IranRussiaRelations_ENG_final.pdf
- Simbar, R.; Rezapour, D. & Fazeli, S. (2020). "Iran's Opportunities for the Brics Group's Role in the Transition to the Multipolar International System". *Quarterly Journal of the Macro and Strategic Policies*, 7, 164-188. [In Persian]. <https://doi.org/10.30507/jmsp.2020.102465>

Stimson Center. (2023). "The implications of Iran's inclusion in BRICS". <https://www.stimson.org/2023/the-implications-of-irans-inclusion-in-brics/>

Wilson, D. & Purushothaman, R. (2003). "Dreaming with BRICs: The Path to 2050". *Goldman Sachs Global Economics Paper*, 99, 1-2. <http://www.goldmansachs.com/our-thinking/archive/archive-pdfs/brics-dream.pdf>

